

Rukopisna ostavština Damjana Beneše*

Dubrovačkoj se književnosti i njezinim predstavnicima, bili oni hrvatskog, latinskog ili talijanskog izraza, oduvijek posvećivala pažnja, kako unutar zidina Grada tako i izvan njih. Književna se historiografija tako u Dubrovniku javlja u povojima već polovinom 16. stoljeća, sramežljivo je prisutna u 17. st., da bi u prvoj polovini 18. napokon procvatala punim cvatom i iznjedrila monumentalno djelo kao što je *Bibliotheca Ragusina* Sara Crijevića (1727.-1744.), gdje čitamo podatke o životu i djelima 435 Dubrovčana koji su se istaknuli na književnom planu.¹ Ne možemo u tom kontekstu ne spomenuti ni Crijevićeve neposredna prethodnika Ignjata Đurđevića i njegove *Vitae illustrium Rhagusinorum* (1707.-16.), ili kasnije književne historiografe Sladu Dolcija i njegove *Fasti litterario-Ragusini* (1767.), isusovca Ivana Mariju Matijaševića i njegov nažalost nikad izdan *Zibaldone*, te napose Franju Appendinija i njegovo sveobuhvatno i već moderno koncipirano djelo *Notizie storico critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei* (Dubrovnik 1803.). Tijekom devetnaestog stoljeća interes za dubrovačku književnost širi se napokon i izvan zidina Grada, pa su tako dubrovačke književne teme do dana današnjega ostale predmetom kontinuirana proučavanja ne samo hrvatskih nego i stranih istraživača.

Pritom je karakteristično, no ujedno i sasvim razumljivo, da su se Dubrovnik sam po sebi, a onda i cjelokupna hrvatska književna historiografija koje je dubrovačka književnost integralni dio, uvijek voljeli podičiti onim najstarijim slojem sačuvane književne produkcije, a pogotovo onim njegovim odvjetkom koji običavamo nazivati humanističkim. Naime, preporodu klasične književne forme i klasičnih jezičnih medija Dubrovnik je vrlo rano, već polovinom 15. st, širom otvorio vrata, te mu omogućio da u njemu pronade vjerojatno najčvršće

* Pročitano na skupu *Euroclassica: Patrimonium in manuscriptis conservatum*, Dubrovnik, 29.03. - 02.04.2005.

¹ 16. st.: Ambrozije Ranjina, pismo Bernardu Getaldiću o znatnim dominikancima (izdano u Veneciji 1541. u okviru djela *Quodlibet declamatorium* Klementa Ranjine); Lovro Vitetić, *Catalogus illustrium virorum congregationis Ragusinae*, oko 1560., u rukopisu; Serafino Razzi, *Storia di Ragusa* (Lucca 1595.), Nikola Vitov Gučetić, *Dello stato delle Repubbliche* (Venecija 1591.). 17.st.: Mavro Orbini, *Il regno degli Slavi* (Pesaro 1601); Ambrozije Gučetić, *Catalogus virorum ex familia Praedicatorum in litteris insignium* (Venecija 1605.); biografija Junija Palmotića i Petra Beneše iz pera Stjepana Gradića. Cf. Petar Kolendić, *Biografska dela Ignjata Đurđevića*. Beograd 1935: IX-XII; Miroslav Pantić, *Sebastijan Slade Dolci – dubrovački biograf XVIII. veka*. Beograd 1957: 2-4; Stjepan Krasić, *Dominikanci: Povijest Reda u hrvatskim krajevima*. 1997: 110-111.

humanističko uporište na istočnoj obali Jadrana. Kvalitetan pogon humanističke naobrazbe, koji je u Dubrovniku u kontinuitetu prisutan od vremena talijanskog učitelja Filippa de Diversisa (1434-1440), generirao je među dubrovačkom mladeži brojne buduće studente europskih sveučilišta, a osobito povoljna kulturna klima na prijelazu stoljeća omogućila je da u tom razdoblju u Dubrovniku, više nego u drugim našim gradovima, nastane čitav niz pažnje vrijednih književnih ostvarenja. Ta djela i njihovi autori uglavnom su kroz stoljeća ostali u kolektivnoj kulturnoj memoriji grada, te su kao takvi našli zasluženo mjesto i u spomenutim internim pregledima dubrovačke književnosti. Pojave koje su pritom namjerno ili slučajno ipak promaknule interesu dubrovačke književne kritike do 18. st., naknadno je osvijetlila književna kritika devetnaestog i pogotovo dvadesetog stoljeća. Tada se, osobito u njegovim posljednjim desetljećima, predano nastojalo od zaborava otrgnuti i znanstvenom obradom rehabilitirati i onaj dio korpusa hrvatske humanističke produkcije koji iz raznih razloga u svoje doba nije dospio do tiskarskih preša. Upravo zbog svega dosad spomenutog sasvim neobično zvuči podatak da je jedan dubrovački humanistički korpus s prijelaza 15. i 16. st., od preko 15 tisuća poglavito latinskih, ali čak i grčkih stihova, ipak uspio dubrovačkoj književnoj historiografiji ostati gotovo sasvim nepoznat sve do druge polovine 18. stoljeća, a modernoj hrvatskoj književnoj znanosti nedovoljno interesantan za veću monografsku obradu sve do naših dana. Riječ je o rukopisnoj ostavštini Dubrovčanina Damjana Beneše, a sljedeći će redci pokušati pojasniti što je utjecalo na to da ni u naše doba taj pjesnički korpus nije već i po samom ključu količine stihova i vremena njihova nastanka stekao karakter prioritarna zadatka nacionalne književne znanosti.

O samom autoru kratko ćemo spomenuti da je rođen u plemićkoj dubrovačkoj obitelji oko godine 1476.² Je li kao mladić pošao u svijet na studij ili ne, na to pitanje odgovora za sad nema. No, njegov *cursus honorum*, prema kojem je od 1497., kad je primljen u Veliko vijeće, trebao početi preuzimati državne dužnosti, bilježi lakunu sve do 1504., i možemo nagađati da je to bio period u kojem je iz Grada izbivao upravo u potrazi za duhovnim bogatstvom. Sljedeća lakuna, u periodu od 1509. do 1515., svjedoči o novom izbivanju iz Grada, no ovom prilikom Damjan rješava egzistencijalna pitanja, pa kao trgovac brodom

² Literatura uglavnom spominje 1477. kao godinu Benešina rođenja. No, našu dataciju podupire činjenica da se u testamentu Damjanova oca Paskala, sastavljenom 2. studenog 1476., kao *herede universale* spominje upravo njegov sin Damjan (...*Damiano mio fiolo*...), koji nasljednikom ima postati kad navrší šesnaestu (...*vignando alla eta de anni XVI*...). Stoga, budući da drugih dokumentiranih svjedočanstava koja bi potvrdila godinu Damjanova rođenja nema, preostaje osloniti se na spomenuti testament (Cf. Državni arhiv Dubrovnik, TN XXIII, ff. 28-29: *Testamentum ser Pasqualis Damiani de Benessa*) i godinu 1476. odrediti kao nepobitan *terminus post quem non*.

obilazi svijet.³ Tijekom svojih putovanja, za koja od njega samoga doznajemo da su ga vodila od Britanije do Azije, ipak nije mogao zatomiti svoje humanističke porive. Tako ga 1514. zatječemo u Lyonu u tiskari B. Trotha, gdje priprema izdanje epa *Bellum Punicum Secundum* Silija Italika, čiji je tekst osobno priredio za tisak. Dvije poslanice koje su uz ovu danas rijetku knjigu tiskane umjesto predgovora i pogovora razjašnjavaju tek Damjanove motive da se kao trgovac na proputovanju u tuđini lati pripreme i izdanja teksta antičkog epa. Kaže naime da je svojim džepnim izdanjem Italikova djela – a riječ je o tadašnjoj novini, izdanju *in octavo* – htio pomoći upravo obrazovanijim ljudima da i na putovanju druguju s najboljim piscima, a da im njihova djela pritom ne budu odviše glomazna prtljaga. Ispričava se za eventualne propuste u pripremi teksta, ali opravdava to stresnim načinom života na koji je kao trgovac osuđen, no koji mu je već sasvim dodijao.⁴ I uistinu, već sljedeće 1515. Damjan je opet u Dubrovniku, zasniva vlastitu obitelj, i otad ga u popisu državnih dužnosnika bez iznimke zatječemo sve do smrti 1539. Prepustivši vođenje poslova braći svoje supruge, Beneša slobodno vrijeme, pogotovo pod stare dane, provodi u svojem ljetnikovcu u Zatonu kraj Dubrovnika, gdje se, prema vlastitu svjedočenju, neumorno bavi pisanjem. Premda sada uglavnom podalje od kulturnih i političkih centara, Beneša je i dalje pažljiv promatrač zbivanja na europskoj sceni, pri čemu je čak uvjeren da na njih može i osobno utjecati. O tom između ostalog svjedoči i nekolicina Benešinih autografnih zapisa na koja smo pod sasvim neobičnim okolnostima naišli u bečkom Državnom arhivu. Riječ je o pismima koja je u srpnju 1534. u svoje osobno ime Beneša uputio trojici europskih vladara, Ferdinandu I., Karlu V. i Franji I. U njima ih Damjan upozorava na teško stanje europskog kršćanstva pred nadirućom turskom opasnošću, kao i na potrebu da na zajedničku dobrobit prekinu međusobna neprijateljstva. Pisma su sastavljena prema najboljim uzusima humanističke epistolografije, a posebnu im draž daje kako Benešina neposrednost u komunikaciji s najmoćnijim ljudima onoga vremena, tako i izvornost i osebnost njegovih političkih koncepcija i razmišljanja.⁵

³ Podatke o administrativnim dužnostima koje je Beneša obavljao u Dubrovniku donosi *Spechio del Maggior Consiglio* (Državni arhiv Dubrovnik, ser. 21.1., sv. 1 i sv. 2.).

⁴ Silius Italicus, *Opus de secundo bello Punico*, Lugduni 1514, epistola dedicatoria (s. p.): *Hunc (sc. Italicum) pugillarem facere, quo ferri commodius possit, curavimus typis nuper inuentis, ne desit quicquam unde studiosi proficiant, cum liceat uel peregrinantibus optimos quosque auctores gestare sine multa sarcina (...)* Sed *poenitet me interea, quod librum emendauerim, dixisse: maioris operae id est quod nos non dicam oscitabundi – ociosorum est enim hoc – sed pleni angoribus fecimus. Fateor equidem: (dum per aetatem licuit) adolescentulus didici litteras proveciorque factus, cum nossem in multa prolabi vitia qui in re publica versantur, quando opes non suppetunt, rem mercatura volui quaerere. Quam (ut nosti) Cato dixit periculosam, at ego expertus sum insuper molestam et vehementer anxiam. Ita igitur affecti perparvam emendationi operam navare potuimus.*

⁵ O Benešinih pismima opširnije v. V. Rezar, "Dubrovački pjesnik opominje vladarsku trojku", *Vijenac* 133 (VII), Zagreb 1999, str. 14-15.

Ono pak što smatramo Benešinom književnom ostavštinom u užem smislu riječi pjesnički je korpus okupljen u dva kodeksa ispisana autorovom rukom, koji zajedno obasežu nekih 280 listova, odnosno ukupno preko 16 tisuća stihova. Prvi od njih nosi kasnije pridodan naslov *Poemata*, a danas je pohranjen u Arhivu Male braće i u Brlekovu katalogu evidentiran pod rednim brojem 78.⁶ Premda mu je tijekom 20. stoljeća bio osporavan autografski karakter, podudarnost grafije u ovom rukopisu i spomenutim Benešinim pismima uklanja bilo kakve sumnje u to.⁷ Rukopis obuhvaća pjesme u vremenskom i sadržajnom rasponu od Benešine lepršave mladenačke ljubavne poezije, pjesama upućenih dubrovačkim i stranim prijateljima, brojnih osvrti na aktualne političke događaje, pa sve do nabožne poezije napisane u zrelijoj autorovoj dobi. Pritom se Beneša ogledao u većini pjesničkih oblika uobičajenih za ono razdoblje, tako da rukopis sadrži tri knjige epigrama (oko 2300 stihova), knjigu ekloga (1116 stihova), dvije knjige *carminum lyricorum* koje naziva i odama (1745 stihova), knjigu satira (1735 stihova), te još osamstotinjak stihova raznovrsnih pjesničkih sastavaka. Univerzalnost njegove humanističke naobrazbe i talenta potvrđuju i devet epigrama sastavljenih na grčkom, odnosno određen broj prepjeva antičkih i kršćanskih grčkih originala na latinski. Od antičkih pisaca u Benešinim je pjesmama osobito prepoznatljiv utjecaj Katula, Horacija i Vergilija, dok su od suvremenih značajniji trag u ovom segmentu njegova pjesništva ostavili Giovanni Pontano, Jacopo Sannazaro, Marullo Tarchaniota, ali i Baptista Mantovano. Na samom svršetku rukopisa u osebujnu epilogu Beneša najavljuje skoro tiskanje ove zbirke pjesama, ali napominje da je to tek svojevrsna proba prije objavljivanja njegova glavnog književnog djela, velikog religioznog epa na temu Kristove muke i uskrsnuća.

Taj je pak ep sadržan u drugom Benešinu rukopisu, danas pohranjenu u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku (ZK 4), naslovljen je *De morte Christi*, a sadrži gotovo 8500 latinskih heksametara raspodijeljenih u deset pjevanja.⁸ Nakon uvodnog prvog, koje na neki način postavlja sadržajni okvir unutar kojeg će se radnja epa smjestiti, pjesnik po tri pjevanja posvećuje razradi motiva posljednje večere, motivu Kristova ispitivanja pred židovskom skupštinom i Pilatom, odnosno motivu smrti i uskrsnuća. Pritom u težnji da svoje djelo u

⁶ Za najdetaljniji dosad objavljeni prikaz sadržaja ovog rukopisa v. Đuro Körbler, "Iz mladih dana triju humanista Dubrovčana 15. vijeka". *Rad JAZU* 206, Zagreb 1915.

⁷ Opširnu argumentaciju pretpostavke da je rukopis AMB 78, suprotno Körblerovim tvrdnjama, ipak Benešin autograf, sadrži zasad neobjavljena disertacija V. Rezara "De morte Christi Damjana Beneše: žanrovska interpretacija, kritičko izdanje i komentar".

⁸ Ovo Benešino djelo nije dosad privuklo veću pažnju proučavatelja, tako da ne postoji niti objavljeni kritički osvrt koji bi pružio detaljniji uvid u formalno-sadržajna obilježja spomenutog epa. Uz kratke leksikonske natuknice, ističe se tek članak Branimira Glavičića "Epska tehnika Damjana Benešića". *Mogućnosti* 3-4 (XXXIX), Split 1992, str. 220-227.

formalno-stilskom pogledu što više približi vrhunskom humanističkom idealu Vergilijeve Eneide, Beneša čak ide korak dalje od glavnine epske produkcije svojega vremena. Nju pak, usprkos naglašene vergilijanske stilizacije izraza, na razini načelne arhitekture i rasporeda građe još uvijek obilježava srednjovjekovni koncept epa s linearnim kronološkim nizanjem uzročno-posljedično često i nepovezanih događaja, a kao primjere takve prakse možemo navesti ep *De vita et gestis Christi* (1526.) Benešina sugrađanina, prijatelja i književnog uzora Jakova Bunića (1469.-1534.), odnosno *Davidijadu* Marka Marulića (1450.-1524.). Naprotiv, odabirući za središnju temu svojega spjeva posljednje dane Kristova ovozemaljskog života, a ne cjelokupnu povijest njegova pribivanja među smrtnicima, i pristupajući temi po načelu »in medias res«, svjesno ili ne Beneša prekida sa stoljetnom tradicijom i značajno se približava aristotelovskom idealu dobrog epa. Pritom je sasvim izvjesno da je Benešu na odabir ovakve arhitekture epa ohrabrilo izdanje djela *Christias* Talijana Girolama Vide (1535.). Taj je ep već prije samoga objavljivanja na koje se prilično dugo čekalo bio smatran idealom humanističke epske produkcije, i obilježjem mu je upravo takva koncepcijska avangardnost, koja u rasporedu građe oponaša model Vergilijeve Eneide, a ne onaj koji je u četvrtom stoljeću uobličio Juvenk svojim epom *Evangeliorum libri quattuor*.

I Beneša se tako, poput Vide, odlučuje pretpovijest priče iznijeti pred čitatelja kroz brojne digresije, a nije slučajno da je baš drugo pjevanje odabrao da u obliku ogromne ekfrazе koja se proteže u više od 800 stihova radnju vrati sve do vremena stvaranja svijeta, pa na temelju zamašna prepričavanja starozavjetnog predloška izloži povijest ljudskog roda od Adama do Kristova doba. Kao svojevrsan novitet u epskoj tehnici i u Vidinu i u Benešinu ostvarenju nailazimo i na prikazivanje događaja koji nisu opisani u Bibliji, nego se na temelju nepotpunih vijesti iz Evanđelja mogu prihvatiti kao vjerojatni. Tako se Beneša između ostalog odlučio prikazati apostola Ivana kako Tomi uoči posljednje večere opširno tumači metafizičku prirodu odnosa između Oca i Sina (II, 828-965), Josipa Arimatejca kako pred židovskom skupštinom govori u obranu Kristovu (VI, 330-347), pa čak i Pilata kako pred uhićenje Isusovo u snu doživljava zastrašujuću i teško protumačivu viziju predstojećih događanja (VII, 1-13). Poseban je slučaj i Benešino višekratno inzistiranje na scenama Marijina naričanja, u momentu kad saznaje za Kristovo uhićenje (V, 813-831), odnosno dok joj sina vode na Golgotu (VIII, 21-50; 62-117).⁹ Te scene također nisu dijelom kanonske biblijske predaje, ali su tijekom srednjeg vijeka u okviru molitava na Križnom putu (tzv. *Preces stationum*), odnosno himni poput *Stabat mater*, ili tzv. marijanskih plačeva i crkvenih prikazanja stekle veliku popularnost u narodu,

⁹ Interesantan je i Marijin monolog kojim na pashalnu subotu ohrabruje utučeni puk (IX, 565-616).

te su s vremenom postale i predmetom zasebnih humanističkih književnih obrada.¹⁰ Očito je Gospin plač kao motiv u Dubrovniku, kao i u drugim našim gradovima, bio omiljena pjesnička tema, pa je za svoj književni postupak Beneša već imao dobar presedan i upotrebljiv predložak u bogato razrađenim scenama Marijine tuge unutar inače prilično konzervativno koncipirana Bunićeva epa *De vita et gestis Christi* (XV, 77-154; 433-475; 540-552; 727-752; 802-829), odnosno još i prije među 367 heksametara pjesme naslovljene *Parasceue*, koju je na temu Velikog petka, s lijepo razrađenom scenom Marijina naricanja (vv. 262-302), sastavio njegov sugrađanin i prijatelj Ilija Crijević (1463.-1520.). Spomenimo na koncu da ep osim čestih autorovih teoloških komentara odlikuje i neobičajeno velik broj invokacija, njih čak četrnaest, u kojima pjesnik, uglavnom pred egzegetski problematičnijim dionicama, zaziva osobe Sv. Trojstva ili Djevicu Mariju da mu pomognu pjesmu uspješno privesti kraju.

Beneša je oba rukopisa dogotovio otprilike u isto vrijeme, i premda nema izravne datacije, sva je prilika da se ranije spomenuti epilog s najavom nakane o tiskanju pjesama može smjestiti u početak 1539.¹¹ Međutim, samo nekoliko mjeseci kasnije, pod sam kraj te 1539., Beneša je, kako spominju dubrovački analisti, pao prvom žrtvom groznice koja je poharala Dubrovnik, a do planirana tiskanja rukopisa nikad nije došlo. Štoviše, rukopisima se zametnuo trag i pali su u zaborav, tako da je Saro Crijević u već spomenutom djelu *Bibliotheca Ragusina* ustvrdio da zna kako je u Dubrovniku početkom 16. st. između ostalih cvao i pjesnik Damjan Beneša, ali da njegovim djelima nema više traga. No, da ipak još postoje, otkriveno je istom 1759., kad ih je, već podosta oštećene, pod nepoznatim okolnostima pronašao isusovac Ivan Marija Matijašević (1714.-1791.). Naša je pretpostavka da je za pronalazak rukopisa presudna bila činjenica da je Matijašević u razdoblju od 1755. do 1759. intenzivno misionario po dubrovačkom primorju na potezu od Grada do Pelešca.¹² Ako pretpostavimo da se Benešini rukopisi u godinama nakon autorove smrti nisu mnogo udaljili od ladanjske kuće u Štikovici, u kojoj je Damjan pod stare dane prebivao i pisao, bila je to idealna prilika za Matijaševića da ih, zbliživši se u tom razdoblju s tamošnjim stanovništvom, pronađe gotovo *in situ*. Uglavnom, od 1759. Benešini su rukopisi dubrovačko opće dobro, a kroz godine su jedino mijenjali biblioteke u kojima su bili pohranjeni.

¹⁰ Najpoznatija takva umjetnička obrada spomenutog motiva u Dubrovniku jest ona Mavra Vetrnovića (1482.-1576.), u pjesmi *Tužba djevice Marije na krilu Jezusa mrtva držeći* (764 osmeraca).

¹¹ U epilogu na to ukazuju Benešine aluzije na bitku kod Preveze (jesen 1538.), odnosno spomen događanja koja su nakon toga uslijedila (osvajanje Novog, pokušaj zauzimanja Dubrovnika).

¹² Pitanje zagublivanja, odnosno pronalaska Benešinih rukopisa nedovoljno je razrađeno u dosad objavljenoj literaturi, a detaljniju argumentaciju pretpostavke da zaslugu treba pripisati Matijaševiću donosi ranije spomenuta disertacija (v. bilj. 7).

Ako, dakle, iz današnje perspektive sagledamo sudbinu Benešine književne ostavštine i usporedimo je sa sudbinama književnih opusa njegovih suvremenika, čini se da je Benešina najslabija onaj njegova prijatelj Ilije Crijevića. Naime, iako obojicu možemo svrstati u red vrlo produktivnih latinskih pjesnika, k tomu još i priznatih od svoje sredine – ne zaboravimo da je Crijević rimski *poeta laureatus* (1484.) - za života su im tiskom objavljena tek četiri, odnosno tri kratka pohvalna epigrama, i to čak na istom mjestu, uz knjigu *De natura coelestium spirituum* Jurja Dragišića (Firenza 1499.).¹³ S druge pak strane, Crijević i Beneša jedini su dubrovački latinski pjesnici s prijelaza 15. i 16. stoljeća čija su djela do našeg vremena ipak dospjela gotovo potpuno sačuvana u rukopisima. Tu sreću nisu imali poetski rukopisi njihovih nešto starijih prethodnika Vuka Bobaljevića (1420.-1472.), ovjenčanog pjesnika Petra Menčetića (1451.-1508.), ili oni pjesnika i proznog pisca Ivana Gučetića (1451.-1502.). Zub vremena nije poštedio niti po sudu suvremenika kvalitetan pjesnički opus Ludovika Crijevića Tuberona (1458.-1527.), pa je on ostao upamćen isključivo po svojem historiografskom radu koji ga je proslavio širom Europe.

Napokon, sudbinu Crijevićeve i Benešine pjesničke rukopisne ostavštine veže još jedna interesantna nit, a to je podatak da je i jednu i drugu početkom 19. stoljeća sredio, prepisao i bilješkama popratio dubrovački franjevac Antun Agić (1753.-1830.). Njegov silan trud iz današnje je perspektive osobito vrijedan kad je u pitanju očuvanje opusa Damjana Beneše. Naime, da nije bilo Agićeva prijepisa, znatan dio ionako krnja Benešina epa o Kristovoj smrti – već u Agićevo vrijeme ostao je bez dva lista s nekih 160 stihova - bio bi do danas u dobroj mjeri izgubljen zbog teške oštećenosti jedinog postojećeg predloška kojim se prije dvjestotinjak godina, dok je bio u bitno čitkijem stanju, poslužio i sam Agić.

Pritom je zanimljivo spomenuti okolnosti pod kojima je do prijepisa Benešina opusa uopće došlo. Naime, franjevac Agić bio je 1816. godine pozvan na Krf da ondje održi niz korizmenih propovijedi. Sa sobom je na put ponio oba Benešina rukopisa, u nadi da će mu tamošnji učeniji ljudi protumačiti sadržaj spomenutih grčkih pjesama koje sâm zbog nepoznavanja grčkog nije razumio. No, kako je u to vrijeme na Krfu zavladao epidemija kuge, a Agić se našao u višetjednoj karanteni na Malti, iskoristio je to vrijeme da prepíše oba rukopisa, jer je bila riječ o jedinim postojećim primjercima Benešina opusa. Agić nas sam o tom i o drugim pojedinostima vezanim uz stanje Benešine rukopisne ostavštine obavještava unutar podužeg uvodnog obraćanja čitateljima na samom početku prijepisa. Taj tekst, napisan u Rimu 1819., vrlo je, međutim,

¹³ Još jedan Crijevićev epigram objavljen je uz novelu Frana Lucijana Gundulića *Baptistinus* (Venecija, 1490.)

neobičan jer je forma predgovora, koja u većini slučajeva ima svrhu potaknuti na čitanje djela koje slijedi, ovaj put pretvorena u otvorenu invektivu uperenu protiv Benešina pjesništva.

Već nakon prvih redaka predgovora čitatelju postaje jasno da je Agić sasvim neprijateljski raspoložen prema tekstu koji je prepisao, te da je količina njegova nezadovoljstva Benešinom poezijom rasla usporedno s količinom truda i vremena koje je u prijepis uložio. Dapače, Agić nije izdržao da na svoje silno nezadovoljstvo ne upozori i potencijalnog čitatelja. Tako je već na naslovnoj strani prijepisa pridodao Horacijev stih kojim jasno daje do znanja što misli o onomu što je prepisivao: *Scribimus indocti, doctique poemata passim* (Hor. Ep. 2, 1, 117). Uslijedit će potom čitav niz zajedljivih primjedbi, čiji se raspon kreće od optužbi da se Beneša nije niti tren zamislio ni nad kojim od svojih stihova, posvuda grješeći u metrici i izmišljajući usput nepostojeće latinske riječi, do ukora da se opisujući tako uzvišen događaj kao što je smrt Kristova usudio na toliko mjesta odstupiti od svetopisamske predaje.¹⁴ Posebno ga ljuti drska Benešina nakana da svoja djela – a Agić se ne libi nazvati ih *deliramenta* – pokuša izdati tiskom. Naglasit će i to da je prijepis nastao samo zato što za vrijeme karantene nije imao što drugo raditi, a kakva je raspoloženja bio dok je prepisivao Benešine stihove najbolje svjedoči neuredna grafija rukopisa. I vjerojatno bi, kaže, on sam učinio uslugu Apolonu i Muzama i vatri predao Benešina, kako ih sam naziva, *monstra idearum, vocum et numerorum*, da pojedini Dubrovčani njegovu poeziju ipak nisu nahvalili. Ti pak koji su ga hvalili njegove pjesme, smatra Agić, ili nisu niti pročitali, pa su pohvale pisali samo zato da bi se broj vrijednih starih dubrovačkih pisaca učinio većim, ili su pretjeranim hvalospjevima Benešu zapravo ironično izvrgavali ruglu! Agić napokon pretpostavlja da će i sud eventualnog čitatelja Beneši-

¹⁴ Agićev prijepis, p. V: *Pro certo, hercle, affirmare ausim, in conscribendis hisce uersibus uix aliquando haesitasse auctorem; nec tamen unquam, ut uiuos sibi unguis arroderet, adactum fuisse. Ex eorum siquidem lectione non imprudens conicio, Benessam, longe prius quam ad eos coagmentandos accessisset, uberem sibi comparasse seriem uocum prope inanum, quae metricis cuiuscunque generis sibi utilibus constarent pedibus; quibusque deinde, quasi farturis, ad explendos uersus, saepe etiam non opportune, uteretur. Haec insuper scribendorum carminum libido eo temeritatis quandoque, rarius tamen, detulit auctorem, ut noua Latinae linguae uocabula sibi effingeret. O nullo equidem helleboro satis purgandum caput hominis, qui uel exeunte XV. uel currente XVI. Christiani nominis saeculo (natus est enim Benessa anno 1477., obiit anno 1539) linguae iam diu demortuae ferre suppetias, et pro lubito incrementa addere non dubitauerit! Plerasque demum huius uohuminis inuenies paginas insigni aliquo uel grammatico uel metrico errore oblitus; in prima uero parte et historico et theologico: cum in re adeo sacra ne latum quidem, ut aiunt, unguem ab Euangelica narratione, aut a recepta inter Catholicos sententia recedere Auctori licuisset; aliquo dumtaxat, et quod uero maxime simile esset, permissio sibi episodio. Quid dicam de mira, eaque absurda idearum nouitate, quae in Benessae operibus passim occurrit, et qua fortasse scriptoribus caeteris se praestare posse in animum induxerat? Vi unum ex pluribus, eumque perbreuem tibi locum innuam, expende quae ipso libri VII. initio per nocturnas imagines ostensa fuisse narrat Pilato dormientem, et cachinnum, seu stomachum potius, reprime, si possis.*

nih djela biti sličan njegovu, a ako i neće, on svoje mišljenje ipak promijeniti ne kani, makar ga na to i batinom tjerali.¹⁵

Valja priznati, zaista neobično uvodno obraćanje čitatelju! Ako je Benešina nenadana smrt bila prvi čimbenik koji je bitno utjecao na sudbinu njegova pjesničkog opusa, nedvojbeno je nakon upravo izrečenoga da je Antun Agić čimbenik broj dva. S jedne strane, njegove su zasluge neizmjerne, jer je svojim prijepisom, koji je također pohranjen u Arhivu Male braće (Brlek 256), omogućio čitanje i onih dijelova epa (gotovo jedne četvrtine ukupnog teksta) koji su u autografnom primjerku zbog nagrizenosti papira tintom do danas postali potpuno nečitljivi. S druge strane, sasvim sigurno pretjerana i okolnostima isprovocirana poražavajuća ocjena kojom je intonirao svoj predgovor bitno je utjecala na oblikovanje stava onih rijetkih pojedinaca koji su nakon njega krenuli proučavati Benešina djela, a činili su to na temelju Agićeva prijepisa.

Među njima valja najprije spomenuti zagrebačkog klasičnog filologa Đuru Körblera (1873.-1927.), koji je u okviru još i danas nezaobilazne rasprave iz 1915. o mladenačkoj poeziji trojice dubrovačkih humanista, Karla Pucića, Ilije Crijevića i Damjana Beneše, pored vrijedne književno-kritičke analize lirskog dijela Benešine poezije sastavio i prvi, no nažalost dugo vremena i jedini izvoran i cjelovit biografski prikaz pjesnikova života.¹⁶ Jedan od razloga da u sljedećim godinama nije bilo značajnijeg interesa za Benešino djelo zasigurno je i taj da je nakon Agića i Körbler u svojoj raspravi iznio u cjelini gledano negativan sud o umjetničkim dometima Benešina opusa. Na taj je način već u startu obeshrabrio i odvratio potencijalne istraživače od nastavka proučavanja tog opsežnog i bez sumnje zahtjevnog materijala.

Unatoč svemu, veličina Benešina opusa i razdoblje njegova nastanka ipak nisu mogli biti ignorirani do te mjere da nekoliko desetljeća kasnije on ne bi dobio svoje mjesto u velikom dvotomnom antologijskom pregledu hrvatskog latinizma u okviru serije *Pet stoljeća hrvatske književnosti*. U njemu je Beneša zastupljen izborom od stopedesetak stihova iz zbirke *Poemata*, a samom tekstu pretihodi uvodna napomena napisana uglavnom na temelju spomenute Körblerove rasprave iz 1915.¹⁷

Posljednje desetljeće 20. stoljeća donijelo je ipak svojevrsan zaokret u odnosu na dosadašnje bavljenje Benešinom književnom ostavštinom. Naime, osim

¹⁵ *Idem*, p. X: *Haec sunt, amice lector, de quibus, si Benessae opera uel inspicere, uel expendere uolueris, te praemonendum duxi. Spero equidem si curiosius omnia rimari studueris, non alienum a meo tuum quoque de iis futurum iudicium. At si forte aliter senseris, scias, immotum me meae adhaesurum sententiae, etiam si fuste ad eam uel immutandam, uel temperandam me uelis adigere.*

¹⁶ V. bilj. 6.

¹⁷ Cf. Veljko Gortan - Vladimir Vratović, *Pet stoljeća hrvatske književnosti: Hrvatski latinisti I*. Zagreb 1969, str. 517-547.

što je taj korpus napokon zainteresirao širi krug proučavatelja, pa se u kraćem vremenskom razdoblju pojavila nekolicina radova različitih autora, karakteristično je da svaki od tih osvrtâ, usredotočenih na pojedine segmente Benešine književne aktivnosti, odlikuje afirmativniji pristup i pokušaj apostrofiranja kvalitetnih strana Benešina pjesništva, dok je dotad naglasak bio uglavnom na isticanju njegovih slabijih točaka.¹⁸

Uopće, pomak u senzibilitetu pristupa Benešinu opusu može se sagledati i kroz usporedbu dviju standardnih leksikonskih natuknica o dubrovačkom pjesniku. Dok ona koju 1983. u *Hrvatskom biografskom leksikonu* potpisuje Vladimir Vratović na tragu Agićevih i Körblerovih ocjena u zaključku potcrtava kako je riječ o golemu broju stihova, ali ipak pjesništvu vrlo skromna dometa, ona napisana 2000. koju u *Leksikonu hrvatskih pisaca* potpisuje Darko Novaković zaključni naglasak stavlja na nedopustivost ignoriranja Benešine pjesničke pojave, jedinstvene u prvoj polovini hrvatskog latinističkog *Cinquecenta*.

Da ove riječi ne bi ipak zazvučale kao osuda jednog, odnosno pohvala drugog pristupa, valja naglasiti da se radi o različitim filološkim senzibilitetima primjerenim vremenu i okolnostima u kojima su se razvili. Naime, veći dio dvadesetog stoljeća interes tek ustanovljene moderne hrvatske latinske filologije i književne kritike bio je, samorazumljivo, usmjeren na prioritetne zadatke, odnosno na znanstvenu obradu i prezentiranje poznatijih i književno utjecajnijih predstavnika domaće latinističke produkcije. Veličina toga korpusa bila je u nerazmjeru s postojećim istraživačkim kapacitetima, pa su mnoge rubne, ali ipak vrlo zanimljive književne pojave silom prilika gurnute na margine interesa i više nego što su to objektivno zasluživale. U takvoj konstelaciji njima je, djelomično i po principu "kiselog grožđa", kvaliteta uglavnom bila odricana. Međutim, s istekom dvadesetog stoljeća udarnim je imenima hrvatskog latinizma dobrim dijelom osiguran adekvatan filološki tretman, kako po pitanju izdanja izvornika ili prijevoda, tako i po pitanju interpretativnih analiza. Stvorili su se tako uvjeti da se zanemarivanje još rijetkih nedinutih korpusa humanističke provenijencije, makar oni tradicionalno bili doživljavani drugorazrednom novolatinskom produkcijom poput one Benešine, napokon počne smatrati grijehom nacionalne filologije. A na taj je grijeh, spomenimo i to, barem kad je slučaj Benešina epa u pitanju, upravo početkom devedesetih pristojno upozorio i veliki belgijski neolatinist Jozef Ijsewijn. On je u svojem opsežnom djelu *Companion to Neo-Latin Studies* iz 1990. govoreći o hrvatskom latinizmu napisao i ovo:

¹⁸ Cf. Marina Bricko, "Benešićev latinski prijevod elegije Grgura iz Nazijanža". *Mogućnosti* 3-4 (XXXIX), 238-249, Split 1992; B. Glavičić, *op. cit.*; Darko Novaković, "Rani odjek Sannazara u hrvatskom latinizmu: *Alieuticon* Damjana Beneše", u: Roić, Sanja (ur.): *Talijanističke i komparativističke studije u čast Mati Zoriću*, Zagreb 1999, str. 401-411.

While the Christian epics of Vida (*Christias*) and Sannazaro (*De partu Virginis*) are well known, mention is hardly ever made of a Dubrovnik poet, Jacobus Bonus (Bunić), who published a *De vita et gestis Christi* nine years before Vida (1526). A similar poem by Damianus Benessa, the *De morte Christi*, is still waiting to be edited.¹⁹

Poruka je shvaćena, napor konačno poduzet. No, ako se obazremo na dosad spomenuto, stvara se dojam da su u posljednjih više od 450 godina na sudbinu Benešine pjesničke ostavštine, odnosno pokušaje njezina predstavljanja širim čitalačkim krugovima, presudno utjecale upravo smrtonosne epidemije: prva je, naime, 1539. pokosila Benešu i tako omela već, čini se, sasvim izvjesno izdanje, dok je ona druga, koja je 1816. Agića natjerala u karantenu, značajno oblikovala daljnji tijek književne recepcije tog pjesničkog korpusa. Nadamo se stoga da za uglom ne vrebâ nova pošast, jer tekst epa *De morte Christi* opet je spreman krenuti u tisak!

¹⁹ Jozef Ijsewijn, *Companion to Neo-Latin Studies. Part I: History and Diffusion of Neo-Latin Literature*. Leuven 1990, str. 94.